

**BADANIA PROZOPOGRAFICZNE OPACTW CYSTERSKICH
POMORZA GDAŃSKIEGO DO 1309 R.,
ZWŁASZCZA OPACTWA W OLIWIE**

1

Pragniemy ukazać problematykę składów osobowych jednego z męskich zakonów Pomorza Gdańskiego jakimi byli cystersi, ze szczególnym uwzględnieniem opactwa w Oliwie w okresie do 1309 r.

Pierwsze klasztory pojawiły się na ziemiach polskich w początku XI w., lecz ruch ten nie dotarł na Pomorze Gdańskie. Dopiero w wieku następnym pierwsze konwenty pojawiły się na ziemi pomorskiej. Z męskich zakonów byli to cystersi, którzy w interesującym nas okresie (do 1309 r.) na ziemi Pomorza Gdańskiego utworzyli trzy opactwa: w Oliwie, Pelplinie i Bukowie.

Najstarszą fundacją cysterską na Pomorzu Gdańskim była Oliwa¹. Była to pierwsza i główna fundacja klasztorna dynastii książąt Po-

¹ Z bogatej bibliografii prac, zob. J. C. Kretzschmer, *Die Cistercienser-Abteil Oliva*, Danzig 1847; A. Lubomski, *Dzieje klasztoru cysterskiego w Oliwie*, Oliwa 1945, mps Bibl. Gd. PAN (Ms. 3169/IV); K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów w Oliwie od XII do XVI wieku*, Gdańsk 1975; Zob. rec. F. Sikory, *Z dziejów klasztoru oliwskiego w XII-XVI w.*, „Zapiski Historyczne” (dalej cyt. Zap. Hist.), t. 42: 1977 z. 4 s. 96-129); K. Dąbrowski, *W sprawie najstarszych dziejów klasztoru oliwskiego*, Zap. Hist. t. 57: 1982 z. 1. Z licznych publikacji zob. E. Keyser, *Oliver Studien*, I-II, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins” (dalej cyt. ZWG) H. 66: 1926 s. 1-7; H. 68: 1928 s. 7-22; Tenże, *Neue Forschungen über die Entstehung der Stadt Danzig*, ZWG H. 75: 1939; G. Labuda, *Ze studiów nad najstarszymi dokumentami Pomorza Gdańskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” (dalej cyt. Zap. TNT) 1953 s. 105-155; Tenże, *O opacie Stanisławie autorze Kroniki Oliwskiej z połowy XIV wieku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (dalej cyt. KomMazWarm) 1980 nr 1 s. 5-16; S. M. Szacherska, *Opactwo oliwskie a próba ekspansji duńskiej w Prusach*, KomMazWarm 1967 nr 4; J. Spors, *Dokument fundacyjny Sambora I dla Oliwy z roku 1178*, „Studia Źródłoznawcze” t. 22: 1977 s. 111-124; J. Wenta, *Zaginiony rocznik*

morza Gdańskiego. Z 1188 r. pochodzi dokument fundacyjny wystawiony przy okazji wizytacji nowo powstającego konwentu przez opata Kołbacza – Ewerarda². Sfinalizowanie fundacji przypadło na okres namiestniczych rządów Sambora I. Na ten zapewne okres przypada przybycie pierwszych zakonników z zachodnioeuropejskiego opactwa w Kołbaczu, które było filią klasztoru duńskiego w Esromie, głównego przedstawiciela linii klarewaleńskiej w północnej części Europy³. W tym miejscu należy podkreślić, iż literatura przedmiotu zauważa, że fundacja opactwa oliwskiego, poza motywami religijnymi, miała także, a może przede wszystkim, cele polityczne, co podkreślał ostatnio K. Bruski, pisząc: *Był to więc jakby jeden z pierwszych kroków na drodze prowadzącej do zdobycia przez potomków Subistawa całkowitej samodzielnosci politycznej, którą wywalczył ostatecznie około roku 1227 Świętopełk, wnuk Subistawa*⁴.

Kolejny cysterski konwent na Pomorzu Gdańskim powstał w Pogódkach. Ma to poniekąd związek z dziejami opactwa oliwskiego. Otóż książę tczewski Sambor odebrał w połowie XIII w. konwentowi oliwskiemu ziemię gniewską, nadaną cystersom jako materialne zaplecze misji pruskiej. Utrata tej ziemi ma ścisły związek ze sporem Świętopełka z wyżej wymienionym księciem. W wyniku owego spo-

oliwski z XIII/XIV w., ZapHist t. 45: 1980 z. 3, s. 7–23; K. Bruski, *Rajkowy cysterskie czy krzyżackie? Fragment z dziejów osadnictwa na Pomorzu Gdańskim w XIII i XIV wieku*, „Pomorania Antiqua” t. 11: 1986 s. 73–91; Tenże, *Sprawa autentyczności dokumentów Sambora II dla cystersów oliwskich*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Historia” nr 15: 1985 (druk: 1986) s. 5–20; Tenże, *Opactwa cystersów w Oliwie, Pelplinie i Byszewie – ich miejsce w dziejach Pomorza*, „Studia Pelplińskie” 1987 s. 17–32; D. A. Dekański, *W sprawie narodowości i chronologii opatów oliwskich w pierwszej połowie XIV wieku*, KomMazWarm 1987 nr 1 s. 109–117; Tenże, *W sprawie narodowości i chronologii opatów oliwskich do końca XIII wieku*, „Rocznik Gdański” (dalej cyt. RocznGd) t. 49: 1989 z. 1 s. 5–22. W literaturze niemieckiej pojawiły się ostatnio dwa opracowania dotyczący opactwa: H. Lingenberg, *Die Anfänge des Klosters Oliwa und die Entstehung der deutschen Stadt Danzig*, Stuttgart 1982; Tenże, *Oliwa – 800 Jahre. Von der Zisterzienserabteil zur Bischofskathedrale. Abriss der Geschichte des Klosters und Ortes Oliwa (1186–1986) mit 135 Abbildungen und einer Farbtafel*, Lübeck 1986. Zob. też *Spisy członków konwentów zakonnych z Pomorza Gdańskiego do 1309 r.* (dalej cyt. *Spisy*), oprac. D. A. Dekański, Gdańsk 1994. W dalszej części publikacji często będziemy się odwoływali do tej publikacji.

² *Pommerellisches Urkundenbuch* (dalej cyt. PU), bearb. von M. Perlbach, Danzig 1881–1882 nr 6.

³ K. Bruski, *Opactwa cystersów*, s. 20.

⁴ *Tamże*.

ru Sambor tczewski skonfiskował Oliwie wszystkie dobra znajdujące się w jego dzielnicy, oraz wymienioną wyżej ziemię gniewską⁵.

By nie popaść w zatarg z zakonem cystersów, Sambor zdecydował się na założenie nowego opactwa⁶. Macierzystym konwentem mającego powstać opactwa został meklemburski Doberan, w związku z czym nowo powstałe opactwo weszło w skład linii morymundzkiej. Dokument fundacyjny wystawił Sambor tczewski w lipcu 1258 r.⁷, przy poparciu biskupa wrocławskiego Wolimira⁸, zaś pierwszy konwent przybył z Doberanu w 1267 r. po wizytacji miejsca, która odbyła się w roku poprzednim⁹.

Opactwo zostało sownie uposażone przez Sambora¹⁰. W latach siedemdziesiątych XIII w. nastąpiło przeniesienie siedziby konwentu z Pogódek do Pelplina. Ma to związek z kwestią przekazania ziemi gniewskiej przez księcia tczewskiego zakonowi krzyżackiemu, co nastąpiło w 1276 r. W tymże 1276 r. przeniesiono konwent z Pogódek do Pelplina, określając opactwo Nowym Doberanem.

Przynależność do Pomorza Gdańskiego opactw, o których pisaliśmy wyżej nie budzi wątpliwości. Inaczej ma się kwestia z kolejnym opactwem, a mianowicie bukowskim, które położone było w ziemi sławieńsko-słupskiej.

Naturalna granica w tej ziemi biegła wzdłuż doliny Unieści i grzbie-tu góry Chełmskiej. Wschodnią granicę stanowiła rzeka Łeba. Nie wchodząc w skomplikowane dzieje polityczne powiedzmy jedynie, że ziemia sławieńska i słupska znalazły się w pierwszym dwudziestoleciu rządów Świętopełka w granicach Pomorza Gdańskiego, i poza krótkimi przerwami należały do tego kraju aż do początków XIV w. włącznie¹¹. Dodatkowym argumentem przemawiającym za włączeniem opactwa bukowskiego do naszych rozważań jest to, iż konwent fundowany był przez księcia gdańskiego Świętopełka.

⁵ PU nr 169, 191, 192.

⁶ *Tamże*, nr 170; *Monumentum foundationis monasterii pelpliniensis fragmentum*, wyd. W. Kętrzyński, w: *Monumenta Poloniae Historica* (dalej cyt. MPH), t. 4, Warszawa 1961 s. 59. Zob. przegląd literatury dotyczącej opactwa pelplińskiego u K. Bruskiego, *Opactwa cystersów*, s. 30, przyp. 13. Należy w tym miejscu powiedzieć, iż opactwo pelplińskie posiada zdecydowanie uboższą literaturę przedmiotu. Zob. *Spisy*.

⁷ PU nr 170.

⁸ *Tamże*, nr 188.

⁹ Zob. J. M. Canivez, *Statuta capitulorum ordinis cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786* (dalej cyt. *Statuta*), t. 3, Louvain 1933–1941 s. 46.

¹⁰ PU nr 173; *Mon. foundationis*, s. 61.

¹¹ Zob. G. Labuda, *Zwycięstwo ustroju wczesnofeudalnego na Pomorzu*

Początki opactwa sięgają 1248 r., czyli daty wystawienia dyplomu Świętopelka¹². Z wymienionego dokumentu wynika, że pierwotnie opactwo miało powstać w Boryszkowie. Do tego jednak nie doszło, na skutek nie przysłania obsady przez konwent w Darguniu. Dopiero w kilka lat później książę, za zgodą żony i synów, przekazał cystersom wieś Bukowo w dniu 5 kwietnia 1252 r.¹³ Do tego roku cystersi darguńscy wstrzymywali się z wysłaniem obsady konwentu¹⁴.

W roku następnym, 9 lipca 1253 r. bp Herman w Darguniu wystawił dokument, w którym poruszana była kwestia osiedlenia się cystersów w Bukowie¹⁵. Jednakże dopiero w kilka lat później, lecz przed 1260 r., na polecenie cysterskiej Kapituły Generalnej dokonano wizytacji klasztoru, po czym jesienią 1260 r. włączono go w skład zakonu cysterskiego¹⁶. W związku z tym można przyjąć, iż proces fundacji zakończono ostatecznie w 1260 r.¹⁷

Wschodnim (1120–1310), w: *Historia Pomorza*, t. 1 cz. 1, red. G. Labuda, Poznań 1972 s. 391, 522; Tenże, *Fragment dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej*, t. 3, Poznań 1975 s. 321–341; Tenże, *Marginalne uwagi o dziejach Pomorza Sławieńsko-Słupskiego w XII i XIII wieku*, *ZapHist* t. 42: 1977 z. 1, s. 73–102; Tenże, *Jeszcze o historii Pomorza Sławieńsko-Słupskiego w XII i XIII wieku*, tamże, s. 87–96; J. Spors, *Dzieje polityczne ziemi sławieńskiej, słupskiej i białogardzkiej XII–XIV*, Poznań 1973 s. 95–109; Tenże, *Uwagi o dziejach Pomorza Sławieńsko-Słupskiego w XIII–XIV wieku*, *ZapHist* t. 42: 1977 z. 2 s. 63–86; B. Popielas-Szultka, *Rozwój gospodarczy dominium bukowskiego od połowy XIII do połowy XVI wieku*, *Słupsk* 1980 s. 13 nn.

¹² PU nr 108; *Pommersches Urkundenbuch* (dalej cyt. PUB), Bd. 1, hrsg. von R. Klempin, R. Prumers, O. Heinemann i inni, Stettin 1868 nr 473. Lit. przedmiotu do dziejów opactwa bukowskiego u B. Popielas-Szultki, *Rozwój gospodarczy...* Z nowszych prac dotyczących opactwa, zob. J. Wenta, J. Zdrenka, *Uzupełnienia do dziejów opactwa bukowskiego. Uwagi o monografii dominium bukowskiego – dokument Świętopelka z 5 XI 1263*, *RoczGd* t. 47: 1987 (druk: 1988), z. 1 s. 231–249; J. Spors, *Wczesnośredniowieczne Darłowo (Uwagi polemiczno-krytyczne na temat początków Darłowa, głównie w kontekście ustaleń na podstawie dokumentu Świętopelka z 5 listopada 1263 roku)*, „*Rocznik Słupski*” (dalej cyt. *RoczSt*), 1985 (druk: 1989), s. 5–23; J. Wenta, *W sprawie dokumentu Świętopelka z 5 listopada 1263 roku dla klasztoru w Bukowie*, tamże, s. 24–29; J. Spors, *Jeszcze raz w sprawie początków wczesnośredniowiecznego Darłowa w kontekście dokumentu Świętopelka z 5 listopada 1263 roku*, tamże, s. 30–39; B. Popielas-Szultka, *Falsyfikat Gottlieba Samuela Pristaffa dla klasztoru w Bukowie z datą 5 XI 1263 r.*, *RoczGd* t. 52: 1992 (druk: 1993), z. 12 s. 199–219.

¹³ PU nr 135.

¹⁴ B. Popielas-Szultka, *Rozwój gospodarczy*, s. 16 nn.

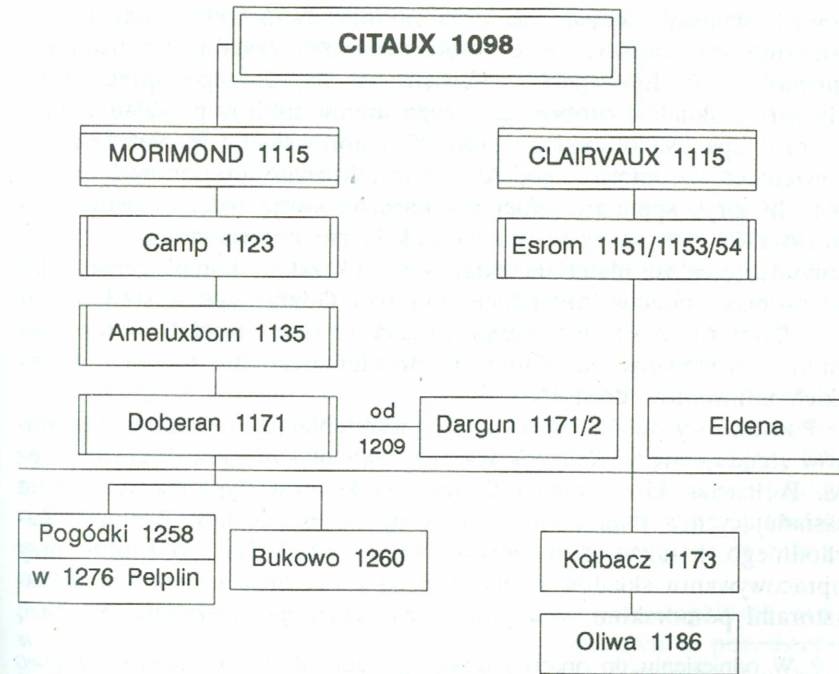
¹⁵ PU nr 152.

¹⁶ *Statuta*, t. 2 nr 56 s. 460.

¹⁷ Pierwszy dokument adresowany do zakonników bukowskich pochodzi z 1262 r., zob. PU nr 195.

Należy podkreślić, iż fundacja bukowska była dla księcia Świętopelka ważnym elementem stabilizacji i wzmocnienia w ziemi sławieńskiej i słupskiej, co podkreśla literatura przedmiotu¹⁸.

Powiązania filiacyjne opactw cysterskich Pomorza Gdańskiego w okresie średniowiecza

Legenda:

pramacierz
 protoopactwo

klasztory I, II, III, IV stopnia
filiujące na ziemi polskie
 translokacja opactwa

¹⁸ G. C. Fabricius, *Studien zur Geschichte der Usendischen Ostseeländer*, Berlin 1859 s. 211–212; J. W. Barthold, *Geschichte von Rugen und Pommern*, Bd. 2, Hamburg 1840 s. 478–478; G. Labuda, *Zwycięstwo ustroju*, s. 528; B. Popielas-Szultka, *Rozwój gospodarczy*, s. 20–24 (tam szczegółowa literatura).

2

W dotychczasowej literaturze przedmiotu w zasadzie brakuje opracowań dotyczących składów osobowych konwentów cysterskich Pomorza Gdańskiego do 1309 r. Istnieją jedynie indeksowe spisy sporządzone przez wydawców źródeł, bądź autorów monograficznych opracowań opactw. Należy jednak powiedzieć, iż tematyka składów osobowych stanowiła jedynie margines zainteresowań badawczych, co ostatecznie sprowadzało się do opracowywania zagadnienia ustalenia chronologii rządów opackich¹⁹, bądź też nieudolnego opracowywania całych składów osobowych, czego mamy dobitny przykład w monografii opactwa oliwskiego pióra K. Dąbrowskiego²⁰. Należy także powiedzieć, iż mimo tego, że wykazy, którymi dysponował do tej pory historyk spełniały mniej lub bardziej swoją rolę, to jednak historiografia, jak na razie, nie doczekała się opracowania, które wykorzystując całość materiału źródłowego, ukazałoby kompleksowo składy osobowe opactw cysterskich Pomorza Gdańskiego w średniowieczu. Dopiero w ostatnim czasie piszący te słowa podjął się tego zadania, opracowując całościowo tę problematykę dla męskich i żeńskich konwentów do 1309 r.²¹

Podstawowy zasób informacyjny wymieniający imiennie zakonników znajduje się w *Kodeksie wschodniopomorskim* opracowanym przez M. Perlbacha. Uzupełnienia dostarczają kodeksy dyplomatyczne ziem sąsiadujących z Pomorzem Gdańskim, to jest: Kujaw, Pomorza Zachodniego, a także ziem państwa krzyżackiego. Bardzo istotne przy opracowywaniu składów osobowych są także źródła związane z klasztorami pomorskimi, szczególnie zaś nekrologi klasztorne. Na bazę

¹⁹ W odniesieniu do opactwa oliwskiego, zob. K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 45 nn.; D. A. Dekański, *W sprawie narodowości i chronologii opatów oliwskich w pierwszej połowie XIV wieku*, s. 109–117; Tenże, *W sprawie narodowości i chronologii opatów oliwskich do końca XIII wieku*, s. 5–22; H. Lingenberg, *Die Anfänge*; Tenże, *Oliwa – 800 Jahre*. W odniesieniu do opactwa pelplińskiego to przede wszystkim praca S. Kujota *Opactwo pelplińskie*. Brakuje opracowań dotyczących cystersów bukowskich. W literaturze przedmiotu ostatnio pojawiły się zapowiedzi opracowań biogramów opatów cysterskich, przy okazji prac nad *Słownikiem Biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego*. Do tej pory pojawił się tom pierwszy *Słownika*. Zob. *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. (A–F), red. S. Gierszewski, Gdańsk 1992.

²⁰ K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 45 nn. Na niedoskonałości tej pracy w kwestii składu osobowego opactwa w Oliwie pierwszy zwrócił uwagę F. Sikora, *Z dziejów*, passim.

²¹ *Spisy*.

źródłową przy opracowywaniu zagadnień spisów czy składów osobowych dla Pomorza Gdańskiego w analogicznym okresie czasu zwrócił uwagę B. Śliwiński, przy okazji opracowania spisów urzędników Pomorza Gdańskiego²².

Należy naszym zdaniem, zgodzić się z wyżej wymienionym historykiem, iż dostępny badaczowi materiał źródłowy ma liczne mankamenty. Z jednej strony mamy do czynienia z dyplomami wątpliwymi, co przy opracowywaniu tego typu tematów wymaga *obcowania z literaturą źródłoznawczą omawiającą szeroko rozumianą wiarygodność przekazów, na których się opieramy*, z drugiej zaś strony istnieje skąpy zasób źródeł, który uniemożliwia odtworzenie pełnych składów osobowych poszczególnych opactw.

Biorąc pod uwagę uczynione spostrzeżenia należy stwierdzić, iż zajmowanie się zagadnieniem składów osobowych opactw cysterskich Pomorza Gdańskiego nie jest zadaniem prostym. Należy zdawać sobie sprawę, iż każde opracowanie składów osobowych poszczególnych konwentów będzie niekompletne, a jedynie na tyle wystarczające, na ile pozwala na to materiał źródłowy na co zwracano uwagę w literaturze przedmiotu²³. Zachowany materiał do 1309 r. nie pozwala na dokonywanie analiz przechodzenia poszczególnych zakonników z konwentu do konwentu, czy okresowych „zasilań” przez wysyłanie zakonników z macierzystych opactw do poszczególnych klasztorów Pomorza Gdańskiego, co jest możliwe dla okresów późniejszych²⁴. Bardzo utrudnione, jak to zobaczymy poniżej, jest śledzenie przez historyka *itinerarium* klasztornego poszczególnych zakonników.

Źródła rejestrują jedynie część zakonników poszczególnych konwentów, jak się zdaje znaczniejszą z racji pełnionych w poszczególnych konwentach funkcji, bądź też zakonników nie pełniących w konwencie specjalnych funkcji, lecz – być może – bardziej zaangażowanych w losy poszczególnych opactw.

Nie będziemy w tym miejscu przedstawiali szczegółowej analizy struktury organizacyjnej typowego opactwa cysterskiego, gdyż wykroczyłoby to poza ramy publikacji. Należy jednak podkreślić, iż źródła do 1309 r. nie notują wszystkich funkcji, które w teoretycznym sche-

²² *Urzędnicy Pomorza Wschodniego do 1309 roku. Spisy*, oprac. B. Śliwiński, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.

²³ Por. F. Winter, *Die Cistercienses des nordöstlichen Deutschlands*, Bd. 1, Gotha 1868 s. 11; S. Kujot, *Opactwo pelplińskie*, Pelplin 1875 s. 17–18; K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 43.

²⁴ Zob. *Spisy*.

macie winny być reprezentowane w materiale źródłowym. Wynika to z charakteru samego materiału źródłowego, który ma do dyspozycji współczesny mediewista.

Nie wchodząc w szczegóły powiedzmy jedynie, że na czele opactwa stał opat (pater monasterii, abbas) kierujący całością działalności opactwa w zakresie spraw duchowych i materialnych²⁵. W jednej z publikacji A. M. Wyrwa słusznie zauważa, przytaczając św. Bernarda, że *jest on (opat) zastępcą Chrystusa, od niego klasztor winien wszystkiego się spodziewać, ma on być lekarzem i pasterzem dusz, mistrzem, organizatorem klasztornej życia*²⁶. Zastępcą opata w danym konwencie był przeor, zaś jego zastępcą – przedprzeor. Ich zadaniem było czuwanie nad prawidłowością rozwoju duchowego społeczności danego konwentu, a także dozór nad pracami fizycznymi. Poza tym, do ich obowiązków należało zwoływanie zakonników do kapituły i pełnienie przez nich roli spowiedników. Przeora mianował sam opat *za radą braci zakonnych*²⁷. Z innych funkcji wymienić należy przede wszystkim kustosa, będącego w danym konwencie zakrystianinem, do którego obowiązków należało przygotowanie do życia zakonnego młodzieży wstępującej w szeregi społeczności klasztornej²⁸. Ważną funkcją był kantor, kierujący śpiewem liturgicznym, a także prowadzący nekrolog konwentu²⁹, czy wreszcie szafarz czyli ekonom klasztorny³⁰.

3

Na podstawie materiału źródłowego możemy imiennie wykazać dla okresu do 1309 r. na Pomorzu Gdańskim 91 członków męskich i żeńskich konwentów, z czego na męskie opactwa cysterskie przypadają

²⁵ Zob. S. Kujot, *Opactwo pelplińskie*, s. 18; K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 45.

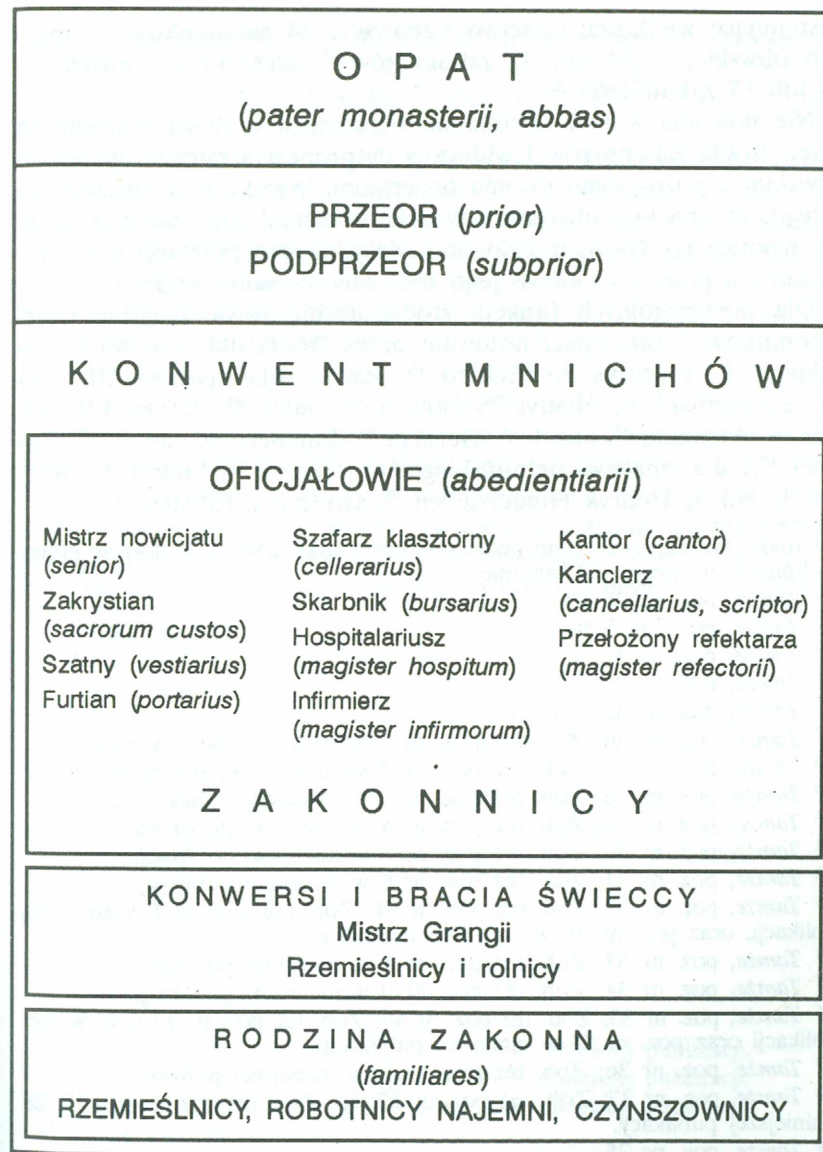
²⁶ A. M. Wyrwa, *Cystersi: Geneza, duchowość i organizacja życia w zakonie (do XV wieku) i początki fundacji na ziemiach polskich*, w: *Cystersi w Polsce. W 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego*, red. D. Olszewski, Kielce 1990 s. 20.

²⁷ K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 46; zob. też A. M. Wyrwa, *dz. cyt.*, s. 20.

²⁸ S. Kujot, *Opactwo pelplińskie*, s. 19; K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 47.

²⁹ K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 47.

³⁰ A. M. Wyrwa, *dz. cyt.*, s. 20.

Schemat wewnętrznej organizacji w klasztorze cysterskim, opr. A. M. Wyrwa, rys. L. Fijał, w: *Cystersi w Polsce. W 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego*, red. D. Olszewski, Kielce 1990.

następujące wielkości: opactwo bukowskie 14 zakonników³¹; opactwo oliwskie – 34 lub 37 zakonników³²; opactwo pelplińskie – 14 lub 17 zakonników³³.

Nie powinna w tym miejscu dziwić różnica w ilości notowanych przez źródła zakonników i widoczna dysproporcja między opactwem oliwskim a pozostałymi dwoma opactwami. Wynika ona rzeczywiście z tego, iż opactwo oliwskie powstało wcześniej niż dwa pozostałe, jak również i z faktu, iż było ono zdecydowanie prężniejsze ekonomicznie, a przez to i ranga jego była zdecydowanie większa.

Dla poszczególnych funkcji, źródła notują również różne ilości zakonników. I tak, opaci notowani przez źródła dla opactwa bukowskiego: 3 (Fryderyk³⁴, Wichard³⁵, Jan³⁶); dla opactwa oliwskiego: 12 (Dithard³⁷, Henryk³⁸, Etheler³⁹, Jaracz⁴⁰, Tëtbrand⁴¹, Albert⁴², Wichman⁴³, Jan I⁴⁴, Herman⁴⁵, Lambert⁴⁶, Jan II⁴⁷, Rudiger⁴⁸); dla opactwa pelplińskiego: 6 (Gerard⁴⁹, Ludolf⁵⁰, Werner⁵¹, Jan⁵², Henryk Hindersleben⁵³, Gotfryd z Elbląga⁵⁴).

³¹ *Spisy*, poz. nr 1–16 (tam pełna dokumentacja). Uwaga ta dotyczy przyp. następných, do przyp. 89 włącznie.

³² *Tamże*, poz. nr 26–69.

³³ *Tamże*, poz. nr 75–91.

³⁴ *Tamże*, poz. nr 1.

³⁵ *Tamże*, poz. nr 2.

³⁶ *Tamże*, poz. nr 3.

³⁷ *Tamże*, poz. nr 26; Zob. też poz. nr 1 spisu w niniejszej publikacji.

³⁸ *Tamże*, poz. nr 27; Zob. też poz. nr 2 spisu w niniejszej publikacji.

³⁹ *Tamże*, poz. nr 28; Zob. też poz. nr 3 w niniejszej publikacji.

⁴⁰ *Tamże*, poz. nr 29; Zob. też poz. nr 4 w niniejszej publikacji.

⁴¹ *Tamże*, poz. nr 30; Zob. też poz. nr 5 w niniejszej publikacji.

⁴² *Tamże*, poz. nr 31; Zob. też poz. nr 6 w niniejszej publikacji.

⁴³ *Tamże*, poz. nr 32; Zob. też poz. nr 61; Zob. też poz. nr 7 w niniejszej publikacji, oraz poz. nr 36 w niniejszej publikacji.

⁴⁴ *Tamże*, poz. nr 33; Zob. też poz. nr 8 w niniejszej publikacji.

⁴⁵ *Tamże*, poz. nr 34; Zob. też poz. nr 9 w niniejszej publikacji.

⁴⁶ *Tamże*, poz. nr 35; Zob. też poz. nr 49; Zob. też poz. nr 10 w niniejszej publikacji oraz poz. nr 24 w niniejszej publikacji.

⁴⁷ *Tamże*, poz. nr 36; Zob. też poz. nr 11 w niniejszej publikacji.

⁴⁸ *Tamże*, poz. nr 37; Zob. też poz. nr 52, 53; Zob. też poz. nr 12, 27, 28 w niniejszej publikacji.

⁴⁹ *Tamże*, poz. nr 75.

⁵⁰ *Tamże*, poz. nr 76.

⁵¹ *Tamże*, poz. nr 77.

⁵² *Tamże*, poz. nr 78.

⁵³ *Tamże*, poz. nr 79; Zob. też poz. nr 87, 89.

⁵⁴ *Tamże*, poz. nr 80; Zob. też poz. nr 88.

Przeorowie notowani przez źródła: dla opactwa bukowskiego: 3 (Jordan⁵⁵, Jan⁵⁶, Jakub⁵⁷); dla opactwa oliwskiego: 5 (Henryk⁵⁸, Gerlach⁵⁹, Henryk⁶⁰, Mikołaj⁶¹, Arnold⁶²); dla opactwa pelplińskiego: 3 (Jan I⁶³, Siegehard⁶⁴, Jan II⁶⁵).

Schodząc niżej w schemacie organizacyjnym funkcjonowania opactw cysterskich na Pomorzu Gdańskim do 1309 r., istnieją poważne trudności w dokonaniu analiz funkcji pełnionych przez poszczególnych zakonników cysterskich. I tak, nie znajdujemy w źródłach zakonnika oliwskiego pełniącego funkcję podprzeora. Dla opactwa bukowskiego źródła notują jednego podprzeora – Ekberta⁶⁶, dla pelplińskiego zaś dwóch: Mikołaja⁶⁷ i Jana⁶⁸. Funkcja kustosza źródłowo uchwytana jest jedynie dla opactwa oliwskiego. Do 1309 r. znamy jedynie trzech kustoszy: Wolfarda⁶⁹, Andolfa⁷⁰ i Reynhera⁷¹. Kantorów dla interesującego nas okresu źródła notują jedynie dwóch, po jednym dla opactwa bukowskiego (Jan⁷²) i oliwskiego (Sibrand⁷³). Jedynym wyjątkiem jest funkcja szafarza, z racji jej wagi dla opactw cysterskich. I tak, dla opactwa bukowskiego źródła notują jedynie jednego szafarza (Henryk⁷⁴), dla pelplińskiego dwóch (Gerlach⁷⁵, Henryk⁷⁶), a dla opactwa oliwskiego czterech (Elleger⁷⁷, Gerlach⁷⁸,

⁵⁵ *Tamże*, poz. nr 4.

⁵⁶ *Tamże*, poz. nr 5.

⁵⁷ *Tamże*, poz. nr 6.

⁵⁸ *Tamże*, poz. nr 38; Zob. też poz. nr 13 w niniejszej publikacji.

⁵⁹ *Tamże*, poz. nr 39; Zob. też poz. nr 48, 96; Zob. też poz. nr 14 w niniejszej publikacji.

⁶⁰ *Tamże*, poz. nr 40; Zob. też poz. nr 15 w niniejszej publikacji.

⁶¹ *Tamże*, poz. nr 41; Zob. też poz. nr 16 w niniejszej publikacji.

⁶² *Tamże*, poz. nr 42; Zob. też poz. nr 17 w niniejszej publikacji.

⁶³ *Tamże*, poz. nr 81.

⁶⁴ *Tamże*, poz. nr 82.

⁶⁵ *Tamże*, poz. nr 83.

⁶⁶ *Tamże*, poz. nr 7.

⁶⁷ *Tamże*, poz. nr 84.

⁶⁸ *Tamże*, poz. nr 85.

⁶⁹ *Tamże*, poz. nr 43; Zob. też poz. nr 18 w niniejszej publikacji.

⁷⁰ *Tamże*, poz. nr 44; Zob. też poz. nr 19 w niniejszej publikacji.

⁷¹ *Tamże*, poz. nr 45; Zob. też poz. nr 20 w niniejszej publikacji.

⁷² *Tamże*, poz. nr 8.

⁷³ *Tamże*, poz. nr 46; Zob. też poz. nr 21 w niniejszej publikacji.

⁷⁴ *Tamże*, poz. nr 9.

⁷⁵ *Tamże*, poz. nr 86.

⁷⁶ *Tamże*, poz. nr 87; Zob. też poz. nr 79, 89.

⁷⁷ *Tamże*, poz. nr 47; Zob. też poz. nr 22 w niniejszej publikacji.

⁷⁸ *Tamże*, poz. nr 48; Zob. też poz. nr 39, 96; Zob. też poz. nr 23, 14, 50

Lambert ⁷⁹, Mikołaj ⁸⁰). Funkcja zastępcy szafarza uchwytana jest jedynie dla opactwa pelplińskiego. Źródła notują tylko jednego zakonnika pełniącego tę funkcję, to jest Gotfryda ⁸¹. Inne funkcje spotykane w opactwach cysterskich notowane są w źródłach jedynie dla opactwa oliwskiego. Są to zarządcy dóbr klasztornych w liczbie dwóch (Henryk ⁸², Rudiger ⁸³) oraz jeden notariusz (Rudiger ⁸⁴). Poza tym, źródła do 1309 r. notują jedynie zakonników, bez podawania funkcji. Są to następujące wielkości: dla opactwa bukowskiego – 7 zakonników ⁸⁵; dla opactwa oliwskiego – 13, bądź też 16 zakonników ⁸⁶; dla opactwa pelplińskiego – 3, bądź też 6 zakonników ⁸⁷.

Brak jest również w materiale źródłowym imiennie wymienionych konwersów, poza opactwem oliwskim, dla którego znamy ich pięciu ⁸⁸.

Alfabetyczne zestawienie imion zakonników i konwersów, występujących w poszczególnych konwentach do 1309 r. ⁸⁹

Imię zakonnika lub konwersa	Opactwo bukowski	Opactwo oliwskie	Opactwo pelplińskie
Albert	—	2	—
Andolf	—	1	—
Arnold	—	2	—
Bartosz	—	1	—
Chrystian	—	1	—
Dithard	—	1	—
Ekkert	1	—	—
Elko	—	1	—

w niniejszej publikacji.

⁷⁹ *Tamże*, poz. nr 49; Zob. też poz. nr 35; Zob. też poz. nr 24, 10 w niniejszej publikacji.

⁸⁰ *Tamże*, poz. nr 25; Zob. też poz. nr 25 w niniejszej publikacji.

⁸¹ *Tamże*, poz. nr 88; Zob. też poz. nr 80.

⁸² *Tamże*, poz. nr 51; Zob. też poz. nr 26 w niniejszej publikacji.

⁸³ *Tamże*, poz. nr 52; Zob. też poz. nr 37, 53; Zob. też poz. nr 27, 28, 12.

⁸⁴ *Tamże*, poz. nr 53; Zob. też poz. nr 37, 52; Zob. też poz. nr 27, 28, 12.

⁸⁵ *Tamże*, poz. nr 10–16.

⁸⁶ *Tamże*, poz. nr 54–69; Zob. też poz. nr 29–44 w niniejszej publikacji.

⁸⁷ *Tamże*, poz. nr 89–91; Zob. też poz. nr 67–69.

⁸⁸ *Tamże*, poz. nr 70–74; Zob. też poz. nr 45–49 w niniejszej publikacji.

⁸⁹ Pełne zestawienie imion zakonników i konwersów z podaniem źródeł, w których występują zob. w pracy *Spisy*.

Imię zakonnika lub konwersa	Opactwo bukowski	Opactwo oliwskie	Opactwo pelplińskie
Elleger	—	2	—
Etheler	—	1	—
Fryderyk	1	—	—
Gerard	—	—	1
Gerbald	—	1	—
Gerlach	—	1	1
Gotfryd	—	1	1
Henryk	2	5	1
Herman	—	1	—
Jakub	1	—	—
Jan	4	2+1?	5+1?
Jaracz	—	1	—
Jordan	1	—	—
Konrad	—	1	—
Konstantyn	1	—	—
Lambert	—	1	—
Ludolf	—	—	1
Mikołaj	2	3	1
Otto	—	1?	1?
Reynher	—	1	—
Rudiger	—	1	—
Sibod	—	1	—
Sibrand	—	1	—
Siegehard	—	—	1
Stefan	—	1	—
Szymon	—	1	—
Tetbrand	—	1	—
Thittard	—	1	—
Tidlif	—	1	—
Werner	—	—	1
Wichard	1	—	—
Wichman	—	1	—
Wilhelm	—	1?	1?
Wolfard	—	1	—
Willekin	—	—	1

? – nie jest pewne, czy zakonnik był członkiem konwentu oliwskiego, czy też pelplińskiego.

Tabelaryczne zestawienie wszystkich spotykanych w źródłach imion pozwala na stwierdzenie, iż na siedemdziesięciu siedmiu zakonników cysterskich występują aż 42 imiona. Najczęściej spotykanym jest Jan (do 1309 r. – dwunastu zakonników), następnie Henryk (do 1309 r. – ośmiu zakonników), oraz Mikołaj (sześciu zakonników). Z innych imion występujących w źródłach należy odnotować (w układzie alfabetycznym): Alberta (dwóch zakonników), Arnolda (dwóch zakonników), Allegera (dwóch zakonników), Gerlacha (dwóch zakonników) oraz Gotfryda (dwóch zakonników). Pełne zestawienie wszystkich imion występujących w materiale źródłowym do 1309 r. pozwala na stwierdzenie, iż w opactwach Pomorza Gdańskiego w tym czasie przeważał element niemiecki, co już wcześniej podkreślano w literaturze przedmiotu⁹⁰. Niestety, zachowany materiał źródłowy do 1309 r. w niewielu wypadkach pozwala na ukazanie wszystkich postaci w poszczególnych opactwach. Często jest tak, iż spotykamy w źródle zakonnika na określonej funkcji, bez śladu informacji o wcześniejszych bądź późniejszych funkcjach w danym konwencie.

W przypadku opactwa bukowskiego mamy w zasadzie możliwość, dla interesującego nas okresu czasu, prześledzić drogę zakonną jednego członka konwentu – Jana, opata bukowskiego z początku XIV stulecia. Pojawił się on w źródłach po raz pierwszy w latach dziewięćdziesiątych XIII w., a dokładniej na dyplomie z 16–21 sierpnia 1295 r.⁹¹, jako kantor bukowski. Na funkcji tej pozostawał co najmniej do lutego 1296 r.⁹² Następnie Jan został przeorem. Trudno jednak określić kiedy, gdyż na funkcji tej spotykamy go jedynie raz – 30 września 1298 r.⁹³ Po tej dacie mamy w źródłach kilkuletnią przerwę. Dopiero 29 sierpnia 1309 r. widzimy ponownie Jana, już jednak na urzędzie opata bukowskiego⁹⁴. Biorąc pod uwagę dane o jego poprzedniku, opacie Wichardzie⁹⁵, należy przyjąć, iż Jan został opatem po lipcu 1304 r., a przed wymienioną wyżej datą z 1309 r. Na funkcji opata pozostawał co najmniej do kwietnia 1310 r., kiedy

⁹⁰ Zob. lit. w przyp. 1.

⁹¹ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 2, wyd. J. Zakrzewski, Poznań 1877 nr 741.

⁹² PU nr 538, dokument z 3–8 lutego 1296 wystawiony w Sławnie; Zob. B. Popielas-Szultka, *Rozwój gospodarczy*, s. 38, 83.

⁹³ PU nr 556.

⁹⁴ *Tamże*, nr 675, dokument z 29 VIII 1309 r., wystawiony w Bukowie; Zob. B. Popielas-Szultka, *Rozwój gospodarczy*, s. 40 nn.

⁹⁵ Ostatni raz jako opat Wichard pojawił się w źródłach 15 lipca 1304 r.; Zob. PU nr 628; Zob. B. Popielas-Szultka, *Rozwój gospodarczy*, s. 48.

to ostatni raz widzimy go w tej godności na dyplomie wystawionym w Koszalinie⁹⁶.

W odniesieniu do opactwa pelplińskiego drogę zakonną możemy śledzić, w interesującym nas okresie, dla dwóch zakonników, wspomnianych już wcześniej opatów; Henryka Hinderslebena oraz Gotfryda z Elbląga. Henryk pojawił się pierwszy raz w źródłach jako zakonnik, bez podania określonej funkcji, w konwencie pelplińskim 9 stycznia 1286 r.⁹⁷, po czym, prawdopodobnie pod koniec lat osiemdziesiątych XIII w., objął funkcję szafarza opactwa; tak występuje na dyplomie z 5 lutego 1291 r.⁹⁸ Bliższe określenie czasu rozpoczęcia piastowania tego urzędu nie jest możliwe, gdyż jego poprzednik, notowany przez źródła na tym urzędzie – Gerlach, wystąpił w nich jedynie raz i to pod koniec lat sześćdziesiątych XIII w. (26 II 1269)⁹⁹. Na urzędzie szafarza pozostawał Henryk kilka lat, po czym objął godność opata w Pelplinie. Objęcie funkcji opata mogło najwcześniej nastąpić po 18 listopada 1292 r.¹⁰⁰, wtedy bowiem jest jeszcze szafarzem pelplińskim, a przed 18 kwietnia 1293 r.¹⁰¹, kiedy na dyplomie figuruje już jako opat pelpliński. Niewiele uściśleń może wnieść uwzględnienie końca rządów opackich poprzednika na tym urzędzie – opata Jana. O nim wiemy jedynie, że ostatni raz widnieje jako opat pelpliński na dokumencie z 9 czerwca 1292 r.¹⁰² Biorąc to pod uwagę oraz dyplom z 18 kwietnia 1293 r., o którym była mowa wyżej, można przyjąć, że schyłek władzy opackiej Jana przypada na przedział czasowy po 9 czerwca 1292, a przed 18 kwietnia 1293 r. Nieco łatwiej określić koniec funkcji opata Henryka. Otóż ostatni raz widnieje on na dokumencie z 11 czerwca 1305 r.¹⁰³, zaś jego następcą Gotfryd z Elbląga po raz pierwszy pojawił się w roli opata pelplińskiego 10 sierpnia 1305 r.¹⁰⁴ Tak więc należy przyjąć, iż Henryk zdał swój urząd na rzecz Gotfryda tuż po 11 czerwca 1305 r. Opat Henryk umiera 21 marca¹⁰⁵ zapewne 1306 r., a po-

⁹⁶ PU nr 684, dokument z 23 kwietnia 1310 r., wystawiony w Koszalinie.

⁹⁷ *Tamże*, nr 404.

⁹⁸ PUB Bd. 3 nr 1573.

⁹⁹ PU nr 237.

¹⁰⁰ PUB Bd. 3 nr 1624.

¹⁰¹ *Urkundenbuch des Bisthums Culm*, hrsg. von C. P. Woelky, H. Handthas, Leipzig 1891–1905 nr 133.

¹⁰² PU, nr 485.

¹⁰³ *Tamże*, nr 633.

¹⁰⁴ *Tamże*, nr 641.

¹⁰⁵ *Series Abbatum pelplinensium*, (dalej cyt. SerAPelp), wyd. W. Kętrzyński, w: MPH t. 4, 1960 s. 62.

wodów rezygnacji z urzędu opata można się dopatrywać w złym stanie zdrowia zakonnika.

Wspomniany już Gotfryd pojawił się w źródłach jeden raz 29 czerwca 1292 r.¹⁰⁶ w funkcji zastępcy szafarza opactwa pelplińskiego. Od 1305 r. pełnił urząd opata, o czym pisaliśmy wyżej, pozostawał na nim co najmniej do końca października 1316 r.¹⁰⁷ i zrezygnował z urzędu¹⁰⁸.

W odniesieniu do najbardziej nas tu interesującego opactwa oliwskiego, drogę zakonną można prześledzić dla pięciu zakonników. Zaczniemy, w ujęciu chronologicznym, od Wichmana — opata oliwskiego. Po raz pierwszy pojawił się on w źródłach w 1254 r., jako zakonnik, bez podania funkcji w konwencie¹⁰⁹. Jako opata, spotykamy go na dyplomie z 25 listopada 1263 r.¹¹⁰ Nie oznacza to oczywiście, iż Wichman został opatem dopiero w 1263 r. By ustalić początek jego funkcji opackiej należy odwołać się do naszej wiedzy o poprzedniku Wichmana na tej funkcji, opacie Albercie. Wiemy, że ostatni raz Albert widnieje na dokumencie z 5 kwietnia 1252 r.¹¹¹ Poza tym mamy informację o śmierci Alberta notowaną pod 22 grudnia¹¹², a ponadto wzmiankowany jest w latach 1249 i 1259¹¹³. Biorąc pod uwagę powyższe dane, a także wymieniony już wyżej dokument z 25 listopada 1263 r., koniec rządów opackich Alberta można określić na lata 1259–1262¹¹⁴. Jest to zatem przypuszczalny okres początków władzy opackiej Wichmana, który, uwzględniając cytowa-

¹⁰⁶ PU nr 485.

¹⁰⁷ Ostatni raz na urzędzie opata pelplińskiego spotykamy Gotfryda 28 października 1316 r. (PrUrkb Bd. 2 nr 166). Notowany przez źródła pelplińskie pod 1305–1316. Zob. Ser. A. Pelp., s. 63.

¹⁰⁸ Zob. S. Kujot, *Opactwo pelplińskie*, s. 242; K. Bruski, *Opactwa cystersów*, s. 23.

¹⁰⁹ PU nr 160.

¹¹⁰ *Tamże*, nr 202.

¹¹¹ *Tamże*, nr 135.

¹¹² *Liber mortuorum monasterii M. Mariae de Oliva* (dalej cyt. Lib. mort. Oliv.), wyd. W. Kętrzyński, w: MPH t. 5, 1961 s. 535.

¹¹³ Zob. *Fragmentum menologii olivensis* (dalej cyt. Frag. Oliv.), wyd. W. Kętrzyński, w: MPH t. 4, 1960 s. 137; Por. *Catalogus nominum abbatum monasterii B. Mariae de Oliva* (dalej cyt. Cat. Oliv.) hrsg. von T. Hirsch, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, Bd. 5, Leipzig 1874 s. 645; G. Schwengel, *Ad historiam ecclesiasticam Pomeraniae apparatus pauper...* (dalej cyt. Schwengel), wyd. B. Czajla, „Fontes” t. 18: 1914 s. 318.

¹¹⁴ H. Lingenberg, *Oliwa — 800 Jahre*, s. 54–55; D. A. Dekański, *W sprawie narodowości i chronologii opatów oliwskich do końca XIII wieku*, s. 16 (tam szczegółowa literatura).

ny już wyżej dokument z 1263 r., można uszczegółowić na początek 1263 r. Koniec rządów opackich to prawdopodobnie jego śmierć 12 czerwca¹¹⁵ najwcześniej 1264 r., bądź też, biorąc pod uwagę pierwszą wzmiankę o jego następcy — opacie Janie I, nawet 1277 r., gdyż ten ostatni występuje w źródłach po raz pierwszy 28 czerwca 1277 r.¹¹⁶

Opat Lambert pojawił się pierwszy raz w źródłach jako szafarz 5 marca 1283 r.¹¹⁷, przejmując tę funkcję po bracie Gerlachu w okresie po 10 listopada 1281 r.¹¹⁸ (ostatnie wystąpienie Gerlacha jako szafarza) a przed wymienioną już datą 5 marca 1283 r. Lambert pozostawał szafarzem zapewne do końca 1284 r., bowiem biorąc pod uwagę śmierć opata Hermana, która nastąpiła 5 grudnia 1284 r.)¹¹⁹ mógł objąć po nim funkcję opata na początku 1285 r. Jako opat oliwski po raz pierwszy pojawił się na dokumencie z 8 maja 1285 r.¹²⁰ Uwzględniając dane o następcy opata Lamberta — Janie II, a raczej nawet opacie Rudigerze, można przyjąć, iż sprawował on urząd nawet do 1290 r.; pierwszy bowiem pewny dokument, na którym widnieje opat Rudiger pochodzi z 5 lutego 1291 r.¹²¹ Śmierć opata Lamberta źródła notują pod datą dzienną 1 marca¹²². Uwzględniając tę datę śmierci oraz datację dokumentu, na którym Lambert występuje jako opat, można przyjąć, iż zmarł on najwcześniej 1 marca 1286 r., najpóźniej zaś 1 marca 1291 r., raczej jednak w 1286 lub 1289 r., jeżeli uwzględnić następcę, mianowicie opata Jana II¹²³.

¹¹⁵ Lib. mort. Oliv., s. 519; Frag. Oliv., s. 137; Schwengel, s. 318.

¹¹⁶ PU nr 289. W kwestii określenia cesur czasowych rządów opackich Wichmana por. K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 45, tab. 3; H. Lingenberg, *Oliwa — 800 Jahre*, s. 55; D. A. Dekański, *W sprawie narodowości i chronologii opatów oliwskich do końca XIII wieku*, s. 16–17.

¹¹⁷ PU nr 351.

¹¹⁸ *Tamże*, nr 327.

¹¹⁹ Zob. Lib. mort. Oliv., s. 534; Frag. Oliv., s. 137. Opat Herman wystąpił ostatni raz na dokumencie z 16 listopada 1284 (PU nr 380). W kwestii ustalenia chronologii rządów opata Hermana zob. K. Dąbrowski, *Opactwo Cystersów*, s. 45, tab. 3; H. Lingenberg, *Oliwa — 800 Jahre*, s. 55; D. A. Dekański, *W sprawie narodowości i chronologii opatów oliwskich do końca XIII wieku*, s. 18.

¹²⁰ PU nr 394.

¹²¹ *Tamże*, nr 476.

¹²² Lib. mort. Oliv., s. 509; Frag. Oliv., s. 137.

¹²³ Zob. PU nr 461. W kwestii ustalenia chronologii rządów opackich Lamberta zob. Schwengel, s. 319; H. Lingenbert, *Oliwa 800 Jahre*, s. 55; D. A. Dekański, *W sprawie narodowości i chronologii opatów oliwskich do końca XIII wieku*, s. 18.

Opat Rudiger pojawił się pierwszy raz w źródłach jako notariusz 5 marca 1283 r.¹²⁴ Dodać należy, iż jest to jedyny przykład do 1309 r. pełnienia przez zakonnika tej funkcji w konwencie cysterskim na Pomorzu Gdańskim. Nie wiadomo jak długo Rudiger pełnił tę funkcję. Wiadomo jedynie, iż już w marcu 1284 r.¹²⁵ piastował godność zarządcy dóbr klasztornych, zastępując na tym urzędzie Henryka. Mógł go jednak objąć już w marcu 1283 r.¹²⁶ Zarządcą dóbr klasztornych Rudiger pozostaje z całą pewnością do maja 1285 r.¹²⁷ Potem zakonnik pojawia się dopiero na dokumencie z 5 lutego 1291 r. jako opat oliwski¹²⁸. Został nim zapewne w 1291 r., chociaż, biorąc pod uwagę jego poprzednika opata Jana II, mógł nim zostać już w 1290 r. a nawet w 1289 r.¹²⁹ Urząd opata Rudiger pełnił z całą pewnością do 1312 r.¹³⁰, chociaż można przyjąć, iż pozostawał na urzędzie do swej śmierci 13 marca (1313)¹³¹.

O Gerlachu wspomiano już wyżej. Pojawił się on w źródłach po raz pierwszy w dokumencie z 10 lutego 1279 r.¹³², jako przeor oliwski. Nie wiadomo jednak od kiedy ten urząd sprawował, gdyż w źródłach jest luka, a jedynym zakonnikiem notowanym jako przeor przed Gerlachem, jest Henryk, który występuje na dokumencie z 9 sierpnia, 1224¹³³, którego datację należy przesunąć na lata 1229–1233¹³⁴. Biorąc pod uwagę ustalenia E. Rymara i K. Bruskiego można jedynie przyjąć, iż Henryk był przeorem oliwskim w latach dwudziestych i trzydziestych XIII w. Urząd przekazał zakonnikowi Henrykowi, zapewne na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, bowiem już w listopadzie 1281 r. przeorem oliwskim był Henryk. W tym samym zaś dokumencie z 1 listopada 1281 r.¹³⁵ wystawionym

¹²⁴ PU nr 357.

¹²⁵ *Tamże*, nr 370.

¹²⁶ Henryk, poprzednik Rudigera na urzędzie zarządcy dóbr klasztornych po raz ostatni występuje na dokumencie z 5 marca 1283 r. (PU nr 357).

¹²⁷ PU nr 394.

¹²⁸ *Tamże*, nr 476.

¹²⁹ Por. K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 45, tabl. 3; por. też F. Sikora, *Z dziejów klasztoru*, s. 123; D. A. Dekański, *W sprawie narodowości i chronologii opatów oliwskich do końca XIII wieku*, s. 19.

¹³⁰ Zob. *Chronica olivensis auctore Stanislao Abbate olivensis*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH t. 6, Warszawa 1961 s. 321.

¹³¹ Lib. mort. Oliv., s. 511; Frag. Oliv., s. 357.

¹³² PU nr 302.

¹³³ *Tamże*, nr 28.

¹³⁴ Zob. literaturę przy końcu artykułu, szczególnie prace E. Rymara, *Ze studiów*, s. 19, oraz K. Bruskiego, *Rajkowy*, s. 76.

¹³⁵ PU nr 326.

w Gdańsku, godność szafarza oliwskiego pełni już Gerlach. Urząd szafarza Gerlach przejął po zakonniku Ellegerze. Pozostawał na nim z całą pewnością do końca 1281 r., bądź też przekazał go w okresie po 10 listopada 1281 r.¹³⁶, a przed 5 marca 1283 r.¹³⁷ Lambertowi, który na ostatnim z cytowanych dyplomów występuje jako szafarz oliwski. Gerlach był później proboszczem żarnowieckim. Na tym stanowisku był już 5 III 1283 r.¹³⁸ Funkcja proboszcza żarnowieckiego nie powinna dziwić, jeżeli zważy się fakt, iż fundacja cysterek żarnowieckich pochodziła od cystersów oliwskich¹³⁹.

Zakonnik Andolfa spotykamy w źródłach w latach siedemdziesiątych XIII w.¹⁴⁰ Dnia 1 listopada 1281 r.¹⁴¹ występuje na dokumencie jako kustosz oliwski. Niestety, trudno określić dokładniej czas sprawowanej przez zakonnika funkcji, bowiem przed Andolfem znamy jedynie kustosa Wolfarda, występującego w *Liber mortuorum olivensis*, pod 1234 r.¹⁴², po czym, aż do wymienionego już wyżej dokumentu z 1 listopada 1281 r., źródła nie notują żadnego kustosa oliwskiego. Nieco łatwiej określić *terminus ad quem* funkcji kustosa sprawowanej przez Andolfa. Mógł ją przekazać Reynherowi w okresie po 10 listopada 1281 r.¹⁴³, a przed 5 marca 1283 r.¹⁴⁴, kiedy to wymieniony następca Andolfa występuje jako kustosz.

4

Przed podaniem wykazu zakonników oliwskich należy poruszyć kwestię zapisu tegoż składu. Zagadnienie teoretyczne podobnego typu zapisów poruszano przy okazji opracowań wykazów urzędników terytorialnych ziem polskich dla różnych okresów dziejowych¹⁴⁵.

¹³⁶ *Tamże*, nr 327.

¹³⁷ *Tamże*, nr 351.

¹³⁸ *Tamże*, nr 357.

¹³⁹ Zob. K. Dąbrowski, *Rozwój wielkiej własności ziemskiej klasztoru cysterek w Żarnowcu od XIII do XVI wieku*, Gdańsk 1970 s. 29.

¹⁴⁰ PU nr 289, dokument z 28 czerwca 1277 r.

¹⁴¹ *Tamże*, nr 326.

¹⁴² Lib. mort. Oliv., s. 504. Wydarzenie to datowane w literaturze na 1226 r. Zob. K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów*, s. 45.

¹⁴³ PU nr 327.

¹⁴⁴ *Tamże*, nr 357.

¹⁴⁵ Zob. np. *Urzednicy*.

W tym artykule przyjęliśmy następujący schemat prezentacji składu osobowego opactwa oliwskiego:

A. Imię. Będziemy je podawać w wersji polskiej. W przypadku wątpliwości co do formy zapisu, podamy imię tak, jak występuje w dokumencie. Po zapisie imienia podamy informacje o wcześniejszych, bądź późniejszych, funkcjach w konwencie oliwskim.

B. Czas sprawowania funkcji. Podawać będziemy daty, od pierwszej do ostatniej wzmianki źródłowej, z oznaczeniem edycji źródła. W związku z uwagami poczynionymi wyżej istnieje konieczność podawania za edycją źródła również literatury. Cytowanie literatury jest ograniczone do minimum, zaś jej wykaz znajduje się na końcu artykułu. Po ukazaniu materiału dyplomatycznego, w niektórych przypadkach podaje się i inne informacje źródłowe (źródła narracyjne, nekrologi klasztorne, itp.), w których występują imiennie zakonnicy oliwscy. Sposób zapisu jest podobny do przyjętego dla tego typu opracowań: data dzienna, miesiąc, rok, miejsce wystawienia dokumentu. W niektórych przypadkach, przy niepełnej dacie źródła, podajemy elementy znane, z informacją o brakujących (w formie odpowiednich skrótów, podanych po wykazie literatury).

C. W niektórych przypadkach podejmujemy próbę ustaleń czasu czasowych sprawowanych funkcji, szczególnie w odniesieniu do tych zakonników, którzy piastowali wyższe urzędy w konwencie oliwskim. Kolejność zapisów w wykazie jest podobna do tej, jaką stosowali w wykazach indeksowych wydawcy źródeł dyplomatycznych dla Pomorza Gdańskiego za interesujący nas okres.

Zdajemy sobie sprawę, iż prezentowany materiał nie jest doskonały, lecz jest to pierwsza tego typu próba w odniesieniu do cystersów Pomorza Gdańskiego do 1309 r. Jego niedoskonałość wynika także z materiału źródłowego, jakim dysponuje współczesny mediewista. Poza tym, tematy dotyczące zagadnienia składów osobowych są niewdzięczne do prezentacji, raczej są materiałem do studiowania dla badaczy poszczególnych opactw.

Na zakończenie należy postawić postulat badawczy. Jest nim konieczność przeprowadzenia badań nad składami osobowymi opactw cysterskich Pomorza Gdańskiego po 1309 r., jak i składów osobowych opactw położonych na pozostałych ziemiach polskich w okresie średniowiecza. Być może kiedyś, oby w niedalekiej przyszłości, powstanie na bazie tego typu badań cysterski słownik biograficzny opactw ziem polskich okresu średniowiecza.

Na podstawie dostępnego materiału źródłowego można przedstawić następujący skład osobowy opactwa oliwskiego do 1309 r.

Opaci

1. Dithard. W źródłach dyplomatycznych nie występuje. Inne źródła oliwskie określają Ditharda jako pierwszego opata konwentu. (Lib. mort. Oliv., s. 510; Epit. Dith., s. 359; Frag. Oliv., s. 137; Cat. Oliv., s. 644). Schwengel (s. 316) określił datę śmierci opata na 2 czerwca 1189? W innym miejscu data śmierci to 8 marca (Lib. mort. Oliv., s. 510). W literaturze lata rządów opackich Ditharda określono na 1186–1189. Data roczna 1186 wynika z instalacji konwentu (18 III 1178? Gdańsk PU, nr 6); data śmierci 1189 niepewna. (Dąbrowski 1975 s. 45, tab. 3; Dekkański 1989 s. 11–12; Lingenberg 1986 s. 54). Błędne datowanie w SG (s. 800). Tu początkową cezurę określono na 1170 (Dekkański 1989 s. 12, przyp. 43).

2. Henryk. W źródłach dyplomatycznych nie występuje. Inne źródła oliwskie określają Henryka jako drugiego opata konwentu. (Lib. mort. Oliv., s. 518; Cat. Oliv., s. 644). Niektórzy autorzy mówią o Henryku nie podają jego rządów (Dąbrowski 1975 s. 45, tab. 3; SG s. 800). Niektórzy autorzy określają rządy opata na l. 1200–1224 (Lingenberg 1989 s. 54), bądź 1189 (?) – ok. 1229–1233 (?) (Dekkański 1989 s. 12, przyp. 47 s. 13). Różnie oznacza się datę śmierci: 2 czerwca (Frag. Oliv., s. 137; Schwengel, s. 317), 11 czerwca (Lib. mort. Oliv., s. 518).

3. Etheler. 9 sierpnia 1224 (?) (PU nr 28, zob. Schultz 1907 s. 335–336; Łęga 1949 s. 97–98; Dąbrowski 1975 s. 37 nn.; Urzędnicy 1989, s. 33 nn.; Labuda 1953, s. 130 n.; Rymar 1977 s. 19; Bruski 1986 s. 76, gdzie dat. dok. na 1229–1233), data śmierci 15 października (Lib. mort. Oliv., s. 530), lub 27 października (1224?) (Frag. mort. Oliv., s. 137). Etheler uważany jest za trzeciego opata Oliwy (Lib. mort. Oliv., s. 530; Cat. Oliv., s. 644; Dąbrowski 1975 s. 45, tab. 3; Lingenberg 1986 s. 54; Dekkański 1989 s. 13–14). Schwengel (s. 317–318) jako trzeciego opata Oliwy wymienił Chrystiana, po nim zaś Kazimierza, zaś SG (s. 800) jako trzeciego opata wymienił Kazimierza, po nim zaś Ethelera. W związku z uwagami dotyczącymi dok. z 9 sierpnia 1224 (PU nr 28) nie może być on brany pod uwagę przy określaniu początków rządów tego opata. W literaturze przypuszcza się, iż początek rządów opackich Ethelera mógł nastąpić już w latach dziewięćdziesiątych XII w., zaś jego śmierć w 1226. Dat. dok. z 1224? na l. 1229–1233 świadczy o tym, że Etheler został opatem najpóźniej w 1233 (Dekkański 1989 s. 14; Dąbrowski 1975 s. 37, 45, tab. 3; Lingenberg 1986 s. 54).

4. Jaracz. 1236 b. d. m. (PU nr 54, zob. Labuda 1981 s. 68;

Urzednicy 1989 s. 33), 15 V 1236 Gdańsk (PU nr 56), notowany pod 1236 (Frag. Oliv., s. 137). Niektórzy autorzy wymieniają Jaracza jako czwartego opata Oliwy. Objęcie urzędu opata należy kłaść po 1229, zapewne najwcześniej w 1233, najpóźniej w 1236, koniec zaś władzy opackiej najwcześniej w 1236, najpóźniej zaś w 1248 (Dąbrowski 1975 s. 45, tabl. 3; Lingenberg 1986 s. 54; Dekkański 1989 s. 15). Nie wymieniają opata Jaracza Cat. Oliv.; Lib. mort. Oliv. (por. Schwengel, s. 316–317; SG s. 800).

5. **Tetbrand.** 28 października 1248 Gdańsk (PU nr 108, zob. Popielas–Szułtka 1980 s. 49), notowany pod 1248 (Frag. Oliv., s. 137). Jako piątego opata Oliwy Tetbranda notuje jedynie Frag. Oliv. (s. 137), podczas gdy Cat. Oliv. (s. 645) notuje go jako czwartego opata. Nie znają Tetbranda Lib. mort. Oliv. oraz Schwengel. Początek rządów opackich określić można na ok. 1236–1248, koniec zaś na 1248 (po 28 X) lub 1249 (Dąbrowski 1975 s. 45, tab. 3; Lingenberg 1986 s. 54; Dekkański 1989 s. 15).

6. **Albert.** 1249 b. d. Gdańsk (PU nr 121, zob. Schultz 1907 s. 335; Dąbrowski 1975 s. 42 nn.), 5 kwietnia 1252 Słupsk (PU nr 135, zob. Popielas–Szułtka 1980 s. 16 nn.), data śmierci pod 22 grudnia (Lib. mort. Oliv., s. 535), notowany pod 1249, 1259 (Frag. Oliv., s. 137; por. Cat. Oliv., s. 645; Schwengel s. 318). Dąbrowski rządy opackie Alberta określa na 1249 (Dąbrowski 1975 s. 45, tab. 3). Poprawnie chronologię rządów opata określili Lingenberg i Dekkański; biorąc pod uwagę dok. z 25 listopada 1263 r. (PU nr 202), ustalili je między końcem 1248 lub początkiem 1249 a 1259–1262 (Lingenberg 1986 s. 54–55; Dekkański 1989 s. 16). Odmienne stanowisko zajął Sikora (1977 s. 123), oznaczając je na 1249–1252.

7. **Wichman.** Przedtem zakonnik w konwencji oliwskim (36). 25 listopada 1263 Gdańsk (PU nr 202, zob. Dąbrowski 1975 s. 72 n.), data śmierci pod 12 czerwca (Lib. mort. Oliv., s. 519; Frag. Oliv., s. 137; Schwengel s. 318). Lit. przedmiotu podaje, iż rządy opackie Wichman objął na przełomie 1262/1263, chociaż poprawniej byłoby wyznaczyć je na okres między ostatnimi dniami 1259 a czerwcem 1263 (prawdopodobnie najpóźniej początku 1263, bo śmierć Alberta 22 grudnia 1259–1262. Wichman zmarł 12 czerwca najwcześniej 1264, najpóźniej 1277 (Dąbrowski 1975 s. 45, tab. 3; Lingenberg 1986 s. 55; Dekkański 1989 s. 16–17).

8. **Jan I.** 28 czerwca 1277 b. m. (PU nr 289, zob. Keyser 1926 s. 79–80; Kujot 1924 s. 24; Górski 1973 s. 59, przyp. 36; Tenże, 1975 s. 58; Dąbrowski 1975 s. 30 nn.; Urzednicy 1989 s. 34), 29 czerwca 1277 Żarnowiec (PU 290: fals., zob. Łęga 1949 s. 54; Dąbrowski

1970 s. 12 nn.; Urzednicy 1989 s. 26), 29 czerwca 1277 Żarnowiec (PU nr 291, zob. Łęga 1949 s. 54; Lingenberg 1982 s. 23–24; Urzednicy 1989 s. 26), 10 lutego 1279 b. m. (PU nr 302: fals., zob. Łęga 1949 s. 54; Górski 1973 s. 59, przyp. 39; Urzednicy 1989 s. 27), 8 lutego 1270? (1276–1279?) Gdańsk (PU nr 303, zob. Łęga 1949 s. 54; Dąbrowski 1970 s. 12 nn.; Urzednicy 1989 s. 27), 16 sierpnia 1279 Włocławek (PU 309, zob. Schultz 1906 s. 657, 669; Łęga 1949 s. 105–106; Dąbrowski 1970 s. 37 nn.; Tenże, 1975 s. 51 nn.), 20 sierpnia 1279 b. m. (PU nr 310, zob. Łęga 1949 s. 105–106; Dąbrowski 1970 s. 37 nn.; Tenże 1975 s. 62 nn.), 1 listopada 1281 Gdańsk (PU nr 326, zob. Kujot 1875 s. 19; Dąbrowski 1975 s. 46 nn.), 10 listopada 1281 Oliwa (PU nr 327, zob. Łęga 1949 s. 54; Schultz 1906 s. 649), 10 maja 1282 Milicz (PU nr 336, zob. Quandt 1856 s. 123; Keyser 1926 s. 82–85; Czacharowski 1963 s. 25–30), 18 maja 1282 Milicz (PU nr 337, zob. Quandt 1856 s. 123; Keyser 1926 s. 82–85; Czacharowski 1963 s. 22 nn.), 26 czerwca (1282) Pelplin (PrUrkb Bd. 1 nr 401), data śmierci pod 20 lutego (Lib. mort. Oliv., s. 508) i pod 5 kwietnia (Lib. mort. Oliv., s. 515), notowany pod datami 5 maja 1277; 20 lutego 1282? (Frag. Oliv., s. 137). Początek rządów opackich Jana I można wyznaczyć na okres po 12 czerwca 1264 a przed 5 maja 1277, koniec zaś rządów na 1283, gdyż zgon nastąpił prawdopodobnie 20 lutego (1283) (por. Dekkański 1989 s. 17–18; por. Dąbrowski 1975 s. 45 tab. 3). Nie przyjęła się koncepcja, iż w okresie 1277–1282 możemy mieć do czynienia z dwoma opatami o imieniu Jan (zob. Lingenberg 1986 s. 55; por. Sikora 1977 s. 123; Dekkański 1989 s. 17–18). Ustalenie czurowej rządów opackich Jana na 1282/1283 lub raczej 1283 stoi w zgodzie z informacjami o jego następcy opacie Hermanie.

9. **Herman.** 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 351, zob. Dąbrowski 1970 s. 54), 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 357), 28 lipca 1283 Swiecie (PU nr 367, zob. Czacharowski 1963 s. 25; Dąbrowski 1975 s. 76), 25 marca 1284 b. m. (PU nr 370, zob. Czacharowski 1963 s. 38–39; Dąbrowski 1970 s. 12 nn.), 16 września 1284 Wyszogród (PU nr 380), data śmierci pod 5 grudnia (1283, 1284) (Lib. mort. Oliv., s. 534; Frag. Oliv., s. 137). Na podstawie źródeł można jednoznacznie określić chronologię rządów opata Hermana na l. 1283–1284. Został on opatem między 20 lutego a 5 marca 1283, zmarł zaś prawdopodobnie 5 grudnia 1284 (por. Dąbrowski 1975 s. 45, tab. 3; Lingenberg 1986 s. 55; Dekkański 1989 s. 18).

10. **Lambert** – przedtem szafarz w konwencji oliwskim (24). 8 maja 1285 Rumia (PU nr 394, zob. Dąbrowski 1975 s. 45, tab. 3),

data śmierci pod 1 marca (1285) (Lib. mort. Oliv., s. 509; Frag. Oliv., s. 137). Lambert jako bezpośredni następca opata Hermana mógł zostać opatem Oliwy już w 1284 r., bądź na początku 1285. Można więc przyjąć, iż urząd opata sprawował w l. 1284/1285–1286/1289/1290. Zmarł najwcześniej 1 marca 1286, najpóźniej 1 marca 1290, gdyż pewny dok. następcy nosi datę 5 lutego 1291 (PU nr 476), raczej jednak 1 marca 1286 lub 1289 r. (Schwengel, s. 319; Lingenberg 1986 s. 55; Dekąński 1989 s. 18).

11. **Jan II.** 25 listopada 1289 Gdańsk (PU nr 461: fals., zob. Czacharowski 1963 s. 47; Dąbrowski 1975 s. 57; por. Sikora 1977 s. 123; Dekąński 1989 s. 18–19; Urzędnicy 1989 s. 34), data śmierci 8 marca (Lib. mort. Oliv., s. 509; Frag. Oliv., s. 137). Opat Jan znany z jednego dok., który jest fals. W związku z tym dok. ów nie może być brany pod uwagę przy określaniu cezury rządów opackich. Sprawowany przez Jana urząd można określić jedynie ogólnie na l. osiemdziesiąte XIII w. (Dekąński 1989 s. 18–19). Według innej koncepcji, opat Jan musiał zrezygnować z pełnionej funkcji w nieznanych okolicznościach (Lingenberg 1986 s. 55). Zmarł zapewne 8 marca 1289, lub raczej, biorąc pod uwagę datę dzienną fals., 8 marca 1290 r.

12. **Rudiger** – przedtem notariusz w konwencie oliwskim (28) i zarządca dóbr klasztornych w konwencie oliwskim (27). 5 lutego 1291 b. m. (PU nr 476), 1 maja 1291 Kościerzyna (PU nr 478), 14 października 1294 Gdańsk (PU nr 518), 19 października 1295 Gdańsk (PU nr 533, zob. Lingenberg 1982 s. 105), 24 lipca 1296 Dargun (PU nr 542, zob. Bobowski 1988 s. 47, 70), 9 października 1297 Gdańsk (KDW t. 2 nr 726), 13 stycznia 1298 Gdańsk (PU nr 533), 28 czerwca 1298 Gdańsk (PU nr 561), 30 kwietnia 1299 Gdańsk (PU nr 573), 1 maja 1299 Oliwa (PU nr 574, zob. Dąbrowski 1975 s. 40–41 nn.), 16 sierpnia 1301 Włocławek (PU nr 596, zob. Dąbrowski 1975, s. 63), 16 sierpnia 1301 Włocławek (PU nr 597, zob. Dąbrowski 1975 s. 63, 69), 16 sierpnia 1301 Włocławek (PU nr 598), 16 sierpnia 1301 Włocławek (PU nr 599), 9 marca – 14 sierpnia 1302 b. m. (PU nr 603, zob. Dąbrowski 1975 s. 63), 28 września 1303 b. m. (PU nr 618, zob. Dąbrowski 1975 s. 48), 28 września 1303 b. m. (PU nr 619); 29 września 1303 Gdańsk (PU nr 620), 21 października 1303 b. m. (PU nr 621), 11 stycznia 1305 Tczew (PU nr 631, zob. Dąbrowski 1975 s. 63), 10 sierpnia 1305 Tczew (PU nr 641, zob. Dąbrowski 1975 s. 64), 10 sierpnia 1305 Tczew (PU nr 642, zob. Dąbrowski 1975 s. 64, 73), 20 listopada 1305 Brunn (PU nr 643, zob. Dąbrowski 1975 s. 73), 1307 b. d. m. (PU nr 658), 5 marca 1309 Radostowo (PU nr 670), 15 września

1309 Tczew (PU nr 677), 18 lutego 1310 Malbork (PU nr 680), 18 lutego 1310 Malbork (PU nr 681), 18 listopada 1310 Inowrocław (PU nr 693), notowany pod 1308 (Chr. Oliv., s. 319), notowany pod 1309 (Tabula s. 357), notowany pod 1312 (Chr. Oliv., s. 321), data śmierci pod 13 sierpnia (1313), (Lib. mort. Oliv., s. 511; Frag. Oliv., s. 357). Na podstawie źródeł lit. ustala rządy opata Rudigera na l. 1291–1310 (zob. Kasiske 1938 s. 205; SG s. 800; Dąbrowski 1975 s. 45, tab. 3), lub l. 1291–1313 (Sikora 1977 s. 123; Dekąński 1989 s. 19). Możliwy początek rządów opackich już w 1290 a nawet w 1289.

Przeorzy

13. **Henryk.** 9 sierpnia 1224? Tymawa (PU nr 28, zob. Schultz 1907 s. 335–336; Łęga 1949 s. 97–98; Dąbrowski 1975 s. 37 nn.; Urzędnicy 1989 s. 33 nn.; Labuda 1953 s. 130 n.; Rymar 1977 s. 19; Bruski 1986 s. 76 gdzie dat. dok. na 1229–1233). W sprawie przeora Henryka lit. (Dąbrowski 1975, s. 45, tab. 4). Biorąc pod uwagę dok. z 9 sierpnia 1224 (PU nr 28), trudno określić jednoznacznie Henryka jako przeora w 1224 r., i chociaż brak na to dowodów mógł tę funkcję pełnić w l. dwudziestych XIII w. Z całą pewnością urząd ten sprawował w l. trzydziestych XIII w.

14. **Gerlach**, później szafarz w konwencie oliwskim (23) i proboszcz żarnowiecki (50). 10 lutego 1279 b. m. (PU nr 302, zob. Łęga 1949 s. 54; Górski 1973 s. 59, przyp. 39; Dąbrowski 1975 s. 55 nn.; Urzędnicy 1989 s. 27), 8 lutego 1270 (1276–1279?) Gdańsk (PU nr 303, zob. Łęga 1949 s. 54; Dąbrowski 1970 s. 12 nn.; Urzędnicy 1989 s. 27).

15. **Henryk II.** 1 listopada 1281 Gdańsk (PU nr 326, zob. Kujot 1875 s. 19; Dąbrowski 1975 s. 45 nn.), 10 listopada 1281 Oliwa (PU nr 327, zob. Schultz 1906 s. 649; Łęga 1949 s. 54; Dąbrowski 1970 s. 16 nn.), 26 czerwca 1282 Pelplin (PU nr 338). W lit. mylnie określano rządy przeora Henryka na 1281 (Dąbrowski 1975 s. 45 tab. 4).

16. **Mikołaj.** 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 351, zob. Dąbrowski 1970 s. 54), 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 357). W lit. prawidłowo określono rządy przeora Mikołaja na 1283 (Dąbrowski 1975 s. 45 tab. 4).

17. **Arnold.** 16 sierpnia 1301 Włocławek (PU nr 599). Rządy przeora Arnolda można jedynie określić na 1301 (Dąbrowski 1975 s. 45 tab. 4).

Kustosze

18. **Wolfard**. Wymieniony w źródłach pod 1234 (Lib. mort. Oliv., s. 504). W lit. wydarzenie dat. na 1226 (Dąbrowski 1975 s. 45).

19. **Andolf**, wcześniej zakonnik w konwencie oliwskim (38). 1 listopada 1281 Gdańsk (PU nr 326, zob. Kujot 1875 s. 19; Dąbrowski 1975 s. 46 nn.), 10 listopada 1281 Oliwa (PU nr 327, zob. Schultz 1906 s. 649; Łęga 1949 s. 54; Dąbrowski 1970 s. 16 nn.).

20. **Reynher**. 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 357).

Kantorzy

21. **Sibrand**. 9 sierpnia 1224? Tymawa (PU nr 28, zob. Schultz 1907 s. 335–336; Łęga 1949 s. 97–98; Dąbrowski 1975 s. 37 nn.; Urzędnicy 1989 s. 33 nn.; por. Labuda 1953 s. 130 n.; Rymar 1977 s. 19; Bruski 1986 s. 76, gdzie dat. dok. na 1229–1233). Biorąc pod uwagę dok. z 9 sierpnia 1224 (PU nr 28) trudno określić jednoznacznie Sibranda jako kantora w 1224 r., chociaż mógł tę funkcję pełnić w I. dwudziestych XIII w. Zapewne funkcję tę pełnił w I. trzydziestych XIII w.

Szafarze

22. **Elleger**. 29 czerwca 1277 Żarnowiec (PU nr 290; fals., zob. Łęga 1949 s. 54; Dąbrowski 1970 s. 12 nn.; Urzędnicy 1989 s. 26), 29 czerwca 1277 Żarnowiec (PU nr 291, zob. Łęga 1949, s. 54; Dąbrowski 1970 s. 12 nn.; Lingenberg 1982 s. 23–24; Urzędnicy 1989 s. 26), 10 lutego 1279 b. m. (PU nr 302, zob. Łęga 1949 s. 54; Dąbrowski 1975 s. 55; Górski 1973 s. 59, przyp. 39; Urzędnicy 1989 s. 27), 8 lutego 1270 (1276–1279?) Gdańsk (PU nr 303, zob. Łęga 1949 s. 54; Urzędnicy 1989 s. 27).

23. **Gerlach**, wcześniej przeor w konwencie oliwskim (14), potem proboszcz Żarnowiecki (50). 1 listopada 1281 Gdańsk (PU nr 326, zob. Dąbrowski 1975 s. 46 n.), 10 listopada 1281 Oliwa (PU nr 327, zob. Schultz 1906 s. 649; Łęga 1949 s. 54; Dąbrowski 1970 s. 16 nn.).

24. **Lambert**, później opat w konwencie oliwskim (10). 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 351, zob. Dąbrowski 1970 s. 54), 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 357), 25 marca 1284 b. m. (PU nr 370, zob. Czacharowski 1963 s. 38–39 nn.; Dąbrowski 1970 s. 12 nn.).

25. **Mikołaj**. 8 maja 1285 Rumia (PU nr 394).

Zarządcy dóbr klasztornych

26. **Henryk**. 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 351, zob. Dąbrowski 1970 s. 54), 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 357).

27. **Rudiger**, wcześniej notariusz w konwencie oliwskim (28), później opat w konwencie oliwskim (12). 25 marca 1284 b. m. (PU nr 370, zob. Czacharowski 1963 s. 38–39 nn.; Dąbrowski 1970 s. 12 nn.), 8 maja 1285 Rumia (PU nr 394).

Notariusze

28. **Rudiger**, później zarządca dóbr w konwencie oliwskim (27) i opat w konwencie oliwskim (12). 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 357).

Zakonnicy bez wyższych urzędów w konwencie

29. **Chrystian**. W źródłach dyplomatycznych, jako zakonnik oliwski, nie występuje. Za wiarygodną należy jednak uznać tradycję, że był zakonnikiem konwentu oliwskiego oraz informację S. Grunau (XVI w.) o przejściu Chrystiana do Oliwy z opactwa w Kołbaczu (zob. Frag. Oliv., s. 139; E. O. C. Chr. d. Prussia, s. 293; Ser. Ep. Culm, s. 50; Długosz, wg ind.; Grunau, wg ind.). Prawdopodobnie od 1209 włączył się do misji pruskiej, zostając jej kierownikiem (1213); od 1215 pierwszy biskup pruski (zob. Altpr. Biogr., t. 1 s. 104; S. Biogr. PN, t. 1 s. 214–216 (tam lit. przedmiotu).

30. **Gotfryd**. 27 grudnia 1229 Lubiszewo (PU nr 39, zob. Łęga 1949, s. 64; Dąbrowski 1970 s. 47; Tenże 1975 s. 28 nn.; Bruski 1986 s. 76; Urzędnicy 1989 s. 42). W lit. okr. występowanie Gotfryda na l. 1229–1230 (zob. Dąbrowski 1975 s. 46 tab. 5).

31. **Szymon**. 27 grudnia 1229 Lubiszewo (PU nr 39, zob. Łęga 1949, s. 64; Dąbrowski 1970 s. 47; Tenże 1975 s. 28 nn.; Bruski 1986 s. 76; Urzędnicy 1989 s. 42). W lit. okr. występowanie Szymona na l. 1229–1230 (zob. Dąbrowski 1975 s. 46, tab. 5).

32. **Stefan**. 27 grudnia 1229 Lubiszewo (PU nr 39, zob. Łęga 1949 s. 64; Dąbrowski 1970 s. 47; Tenże 1975 s. 28 nn.; Bruski 1986 s. 76; Urzędnicy 1989 s. 42). W lit. okr. występowanie Stefana na l. 1229–1230 (zob. Dąbrowski 1975 s. 46, tab. 5).

33. **Tittard**. 27 grudnia 1229 Lubiszewo (PU nr 39, zob. Łęga 1949 s. 64; Dąbrowski 1970 s. 47; Tenże 1975 s. 28 nn.; Bruski 1986, s. 76; Urzędnicy 1989 s. 42). W lit. okr. występowanie Tittarda na l. 1229–1230 (Dąbrowski 1975 s. 46, tab. 5).

34. **Arnold**. 5 kwietnia 1252 Słupsk (PU nr 135, zob. Popielas-Szultka 1980 s. 16).

35. **Mikołaj**. 5 kwietnia 1252 Słupsk (PU nr 135, zob. Popielas-Szultka 1980 s. 16). W lit. okr. występowanie Mikołaja na l. 1252–1282? (Dąbrowski 1975 s. 46, tab. 5).

36. **Wichman**, później opat w konwencie oliwskim (7). 1254 b. d. Selowe (Seelow koło Kołbacza?) (PU nr 160).

37. **Elleger**. 28 czerwca 1277 b. m. (PU nr 289, zob. Kujot 1924 s. 24; Keyser 1926 s. 79–80; Górski 1973 s. 59, przyp. 36; Tenże 1975 s. 58; Dąbrowski 1975 s. 30, 53; Urzędnicy 1989 s. 34), 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 357). W lit. wymieniony jedynie pod 1277, z mylnym oznaczeniem nr dok. z 1283 (Dąbrowski 1975, s. 46 tab. 5).

38. **Andolf**, później kustosz w konwencie oliwskim (19). 28 czerwca 1277 b. m. (PU nr 289, zob. Kujot 1924 s. 24; Keyser 1926 s. 79–80; Górski 1973 s. 59, przyp. 36; Tenże 1975 s. 58; Dąbrowski 1975 s. 30, 53; Urzędnicy 1989 s. 34). W lit. okr. występowanie Andolfa na l. 1227–1281? (Dąbrowski 1975 s. 46, tab. 5).

39. **Albert**. 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 357).

40. **Henryk**. 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 357), 27 września 1285 Kwidzyn (PU nr 398), 9 stycznia 1286 Kwidzyn (PU nr 113).

41. **Kondrad**. 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 357).

Zakonnicy o wątpliwej przynależności do konwentu oliwskiego (może z konwentu pelplińskiego)

42. **Jan**. 27 września 1285 Kwidzyn (PU nr 398).

43. **Otto**. 27 września 1285 Kwidzyn (PU nr 398).

44. **Wilhelm**. 27 września 1285 Kwidzyn (PU nr 398).

Konwersi

45. **Bartosz**. Wymieniony w źródłach pod 1234 (Lib. mort. Oliv., s. 504). W lit. wydarzenie dat. na 1226 (zob. Dąbrowski 1975 s. 45).

46. **Elko**. Wymieniony w źródłach pod 1234 (zob. Lib. mort. Oliv., s. 504). W lit. wydarzenie dat. na 1226 (zob. Dąbrowski 1975 s. 45).

47. **Gerbold**. Wymieniony w źródłach pod 1234 (Lib. mort. Oliv., s. 504). W lit. wydarzenie dat. na 1226 (zob. Lib. mort. Oliv., s. 45).

48. **Sibod**. Wymieniony w źródłach pod 1234 (Lib. mort. Oliv., s. 504). W lit. wydarzenie dat. na 1226 (Dąbrowski 1975 s. 45).

49. **Tidlif**. Wymieniony w źródłach pod 1234 (Lib. mort. Oliv., s. 504). W lit. wydarzenie dat. na 1226 (Dąbrowski 1975 s. 45).

Proboszcz żarnowiecki a jednocześnie członek konwentu oliwskiego

50. **Gerlach**, wcześniej przeor w konwencie oliwskim (14) i szarfarz w konwencie oliwskim (23). 5 marca 1283 Gdańsk (PU nr 357).

ALFABETYCZNY WYKAZ ŹRÓDEŁ I LITERATURY (rozwiązanie zapisu skrótowego)

Altpr. Biogr. — *Altpreussische Biographie*, hrsg. von Ch. Krolmann, K. Forstreuter, F. Gause, Bd. 1–3, Königsberg–Marburg/Lahn 1941–1975 r.

Bobowski 1988 — K. Bobowski, *Dokumenty i kancelaria książęca na Pomorzu Zachodnim do końca XIII w. (na tle polityki kancelaryjnej wszystkich świeckich i kościelnych ośrodków zarządzania i kultury)*, Wrocław 1988.

Bruski 1986 — K. Bruski, *Rajkowy cysterskie czy krzyżackie? Fragment z dziejów osadnictwa na Pomorzu Gdańskim w XIII i XIV wieku*, „Pomorania Antiqua”, t. 11: 1986.

Cat. Oliv. — *Catalogus nominum abbatum monasterii B. Mariae de Oliva*, hrsg. von T. Hirsch, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, Bd. 5, Leipzig 1874.

Chr. Oliv. — *Chronica olivensis auctore Stanislao Abbate olivensis*, wyd. W. Kętrzyński, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 6, Warszawa 1961.

Czacharowski 1963 — A. Czacharowski, *Uposażenie i organizacja klasztoru norbertanek w Żukowie od XIII do połowy XV wieku*, Toruń 1963.

Dąbrowski 1975 — K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów w Oliwie od XII – XVI wieku*, Gdańsk 1975.

Dąbrowski 1970 — K. Dąbrowski, *Rozwój wielkiej własności ziemskiej klasztoru cysterek w Żarnowcu od XIII do XVI wieku*, Gdańsk 1970.

Dekański 1989 — D. A. Dekański, *W sprawie narodowości i chronologii opatów oliwskich do końca XIII wieku*, „Rocznik Gdański” t. 49: 1989 z. 1.

Długosz — J. Długosz, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. V–VIII, Varsoviae 1973–1985.

Epit. Dith. — *Epitaphium Dithardi Abbatum*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 6, 1961.

E. O. C. Chr. d. Prussia — *Exordium ordinis cruciferorum seu Chronica de Prussia*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 6, Warszawa 1961.

Frag. Oliv. — *Fragmentum menologii olivensis*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH t. 4, Warszawa 1960.

Grunau — S. Grunau, *Preussische Chronik*, hrsg. von M. Perlbach, Bd. 2–3, Danzig 1889–1896.

- Górski 1973** — J. Górski, *Itinerarium Mszczuja II*, „Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu. Historia” t. 8: 1973.
- Górski 1975** — K. Górski, *Oznaczenie dnia w dokumentach książąt Pomorza Gdańskiego*, „Prace Komisji Historycznej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego” t. 11: 1975.
- Keyser 1926** — E. Keyser, *Olivaer Studien*, Th. II, „Zeitschrift des Westpreussisches Geschichtsvereins” H. 66: 1926.
- Kujot 1924** — S. Kujot, *Dzieje Prus Królewskich*, cz. 2, *Pomorze i ziemia chełmińska 1309–1380*, „Roczniki TNT” R. 29–31: 1924.
- Kujot 1875** — S. Kujot, *Opactwo pelplińskie*, Pelplin 1875.
- Labuda 1981** — G. Labuda, *Geneza miasta na „prawie lubeckim” w Gdańsku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” t. 29: 1981 nr 1.
- Labuda 1953** — G. Labuda, *Ze studiów nad najstarszymi dokumentami Pomorza Gdańskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” t. 18: 1953 z. 1–4.
- Lib. mort. Oliv.** — *Liber mortuorum monasterii B. Mariae de Oliva*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 5, Warszawa 1961.
- Lingenberg 1982** — H. Lingenberg, *Die Anfänge des Klosters Oliva und die Entstehung der deutschen Stadt Danzig*, Stuttgart 1982.
- Lingenberg 1986** — H. Lingenberg, *Oliva — 800 Jahre. Von der Zistercienserabtei zur Bischofskathedrale. Abriss der Geschichte des Klosters und Ortes Oliva (1186–1986) mit 135 Abbildungen und einer Farbtafel*, Lübeck 1986.
- Łęga** — W. Łęga, *Obraz gospodarczy Pomorza Gdańskiego XII i XIII wieku*, Poznań 1949.
- PU** — *Pommerellisches Urkundenbuch*, bearb. von M. Perlbach, Danzig 1881–1882.
- Popielas-Szultka 1980** — B. Popielas-Szultka, *Rozwój gospodarczy dominium bukowskiego od połowy XIII do połowy XVI wieku*, Słupsk 1980.
- PrUrkb** — *Preussisches Urkundenbuch*, Bd. 1–2, hrsg. von R. Philipp, A. Seraphim, M. Heini inni, Königsberg 1882–1944, Marburg 1958.
- Quandt 1856** — L. Quandt, *Ostpommern seine Fürsten, fürstlichen Landesteilungen und Districte*, „Baltische Studien” Bd. 16: 1856 H. 1.
- Rymar 1977** — E. Rymar, *Ze studiów nad genealogią książąt Pomorza Gdańskiego w pierwszej połowie XIII w. Data zgonów*, „Zapiski Historyczne” t. 42: 1977 z. 1.

- Schultz 1906** — F. Schultz, *Geschichte der Kreise Neustadt und Putzig*, Danzig 1906.
- Schultz 1907** — F. Schultz, *Geschichte des Kreises Dirschau*, Dirschau 1907.
- Schwengel** — G. Schwengel, *Ad historiam ecclesiasticam Pomeraniae apparatus pauper...*, wyd. B. Czaplą, „Fontes” t. 18: 1914.
- Ser. Ep. Culm** — *Series Episcoporum Culmensium*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 4, Warszawa 1961.
- Sikora 1977** — F. Sikora, *Z dziejów klasztoru oliwskiego w XII–XVI w.*, „Zapiski Historyczne” t. 42: 1977 z. 4.
- S. Biogr. PN** — *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. (A–F), pod red. S. Gierszewskiego, Gdańsk 1992.
- SG** — *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. B. Chlebowskiego, F. Sulimierskiego, W. Walewskiego, t. 7, Warszawa 1886.
- Tabula** — *Secunda Tabula Benefactorum*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 6, Warszawa 1961.
- UBC** — *Urkundenbuch des Bisthums Culm*, hrsg. von C. P. Woelky, H. Handthas, Leipzig 1891–1905.
- Urzednicy 1989** — *Urzednicy Pomorza Wschodniego do 1309 roku. Spisy*, oprac. B. Śliwiński, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.

WYKAZ SKRÓTÓW

- b. d.** — bez daty dziennej, miesięcznej (wystawienia dokumentu)
- b. m.** — bez miejsca (wystawienia dokumentu)
- b. r.** — bez roku (wystawienia dokumentu)
- dat.** — datowany
- dok.** — dokument
- fals.** — falsyfikat
- ind.** — indeks
- wyst.** — występuje

DARIUSZ ALEKSANDER DEKAŃSKI

**STUDIES ON THE SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF
CISTERCIAN COMMUNITIES IN POMORZE GDAŃSKIE
UP TO 1309, IN PARTICULAR THE OLIWA ABBEY**

Summary

This article is concerned with the problem of the sociodemographic characteristics of Cistercian communities in Pomorze Gdańskie (Pomerellen) up to 1309. The findings presented here add to and extend studies on the Oliwa Abbey by K. Dąbrowski, F. Sikora, and H. Lingenberg. The author also draws on his earlier research into the chronology of the Oliwa abbots and some groups of monks of the Abbey. The problem of interpreting lists of monks is discussed in a comparative perspective, i. e. in the context of data from Pelplin and Bukowo. The author of this article offered the first thorough study of the subject in a recently published comprehensive analysis of the lists of monks and nuns in Pomorze Gdańskie (Pomerellen) up to 1309.

Translated by Andrzej Branny